

हैं शोलाव्या शेंकड्यांतले लिखीत साहित्य ?

१९१० वर्सा पुरुगेजांनी गोंय घेतलें ताचे आदी कोंकणीत लिखीत साहित्यात आशिल्लें काय ना, हे विशी जाणकारां भितर वाढ आसा. थळाव्या साहित्यात मुर्तीपुजेची धर्म भरला आसतलो ह्या भ्रयान पुरुगेजांनी हाताक मेळ्यांतीले तितलीय थळावी बरपावळ लासून उडलीली, हे कुच्य रिवारांले म्हणणेचो 'आधार घेवन कांय जाण पुरुगेजां आदले कोंकणी साहित्यात अर्शेच उज्यावे भक्तिक पडते अर्श मानतात.^३ तर, कांय जाणांच्या मत्तान, पुरुगेज येवचे आदी कोंकणीत लिखीत साहित्याची परंपराच नाशिल्ली.^४ हे विशी घेवकार-अद्याक्षांले उलोवपांत शणी गोंयबाब बरयतात, '.... आमगेली पुस्तकी सरस्पत... सोलाव्या शेंकड्या आदी आसली कि ना हें म्हज्यान सांगु नज, परंत ह्या शेंकड्यांत अंवरोपी पांडिनी तिका फुडे काडली हे आमवेर तांचे मेटे उपकार जाले.'^५

पुरुगेजां आदीय कोंकणीत लिखीत साहित्याची परंपरा आशिल्ली हें मत्त मांडटना जाणकार पुरुगेजाव्या ब्राह्मण शारांतल्या आरकायड्यांत आशिल्ल्या ७७१ आनी ७७२ आंकड्यांच्या सोलाव्या शेंकड्यांतल्या दोन कोंकणी हातबरपांचे आधार घेतात. ही दोन्यू हातबरपां रोमी लिपयेत आसात. हांतल्या ७७१ आंकड्याव्या १३१ पानी हातबरपांत महाभारताव्या धा पर्वातल्यो ६९ काणयो, शमायणाच्या एका पर्वातल्यो तीन काणयो, आनी हेर कांय स्वतंत्र काणयो आसात. ७७२ आंकड्याव्या ४५३ पानी हातबरपांत रामायणाची पंद्रा पर्व, महाभारताची तीन पर्व आनी हेर तीन स्वतंत्र काणयो आसात. दोन्यू हातबरपांतल्यो काणयो गढळांत आसात.

ह्या हातबरपां विशी भौ. लुद्दीन लुद्दीनिश आमकां ही म्हायथी दितात - ७७२ आंकड्याव्या हातबरपांत काणयांच्यो कच्छ्यो प्रती मेळटात, जाल्यार ७७१ आंकड्याव्या हातबरपांत काणयांच्यो निवळायल्ल्यो प्रती मेळटात, दोन्यू हातबरपानी 'आदि पर्व' तल्यो काणयो आनी दुसरी एक अर्कुटी काणी सोडल्यार सगळ्यो काणयो

समान नात." लुद्दीनबाबांच्या मत्तान, ह्या रोमी लिपयेतल्या हातबरपांतली बरपां मुळांत खंयचे तरी देशी लिपयेत बरयल्ली आसूक जाय, आनी (थळाव्या) वाचप्या कडल्यान वाचून घेवन (मिशनरी) बरोवप्यान ती रोमी लिपयेत उतरावन घेतिल्ली जावक जाय, उपरांत गरज थंय ताचोच आधार घेवन निवळावनूय काडिल्ली आसूक जाय.^६

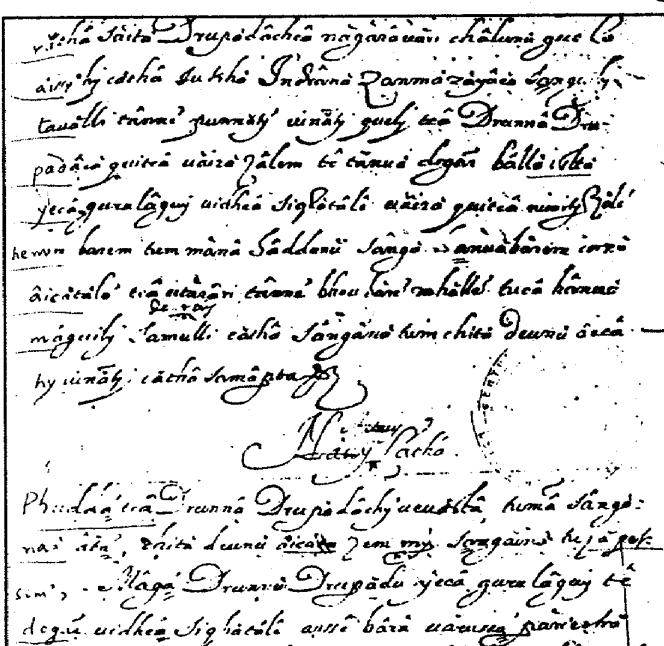
भौ. प्रताप नायक ह्या मत्ता कडेन सहमत नात. तांच्या मत्तान, ७७१ आनी ७७२ आंकड्यांच्या हातबरपांतल्यो काणयो गोंयकार पंडितांनी मिशनरी (जेजुईत) पांडीक वाचून सांगूक

नात. तोडान सांगल्यात, आनी मिशनरी पांडीनी त्यो बरपांत घाल्यात. अर्श मानपाक प्रतापबाब दोन आधार दितात -

१) 'आदि पर्व'चे कच्चे प्रतीची निवळायल्ले प्रती कडेन तुळा केल्यार कच्चे प्रतीतली, उतरांच्या क्रमाचे नदरेन फार्टी-फुडे जाल्ली वाक्यां, निवळ प्रतीत निटायेर घाल्यार पळोवंक मेळटात, (म्हळ्यार, सांगतना घडिल्ल्यो चुकी मिशनरी पांडीनी निवळायल्ले प्रतीत सुधारल्यात.)

२) १९१० वर्सा पर्यांत कोंकणी बरपावळ आशिल्ली जाल्यार तांचे एक तरी पान खंयूय तरी मेळपांचे. तर्शे तें खंयच मेळना. (हाचो अर्थ, कोंकणी बरपावळीचे मुळावणूच सोलाव्या शतमानांत (जेजुईत) पांडीनी घालां.)'

सोलाव्या शतमानांतली हीं हातबरपां आज कांय प्रमाणांत संपादीत (संरक्षारीत) रुपान आमकां वाचूक मेळटात. ह्या हातबरपांतें 'आदि पर्व' सगळ्यांत पर्यांती - १९८८ वर्सा लुद्दीनबाबान आर्विल्ले रोमी (कोंकणी) बरपाचे नेम वापरून वाचप्यांच्या हातांत दिलां.^७ उपरांत, लुद्दीनबाबांच्याच मूळ संशोधनाचो पालव घेवन ७७१ आनी ७७२ आंकड्यांच्या हातबरपांतल्या 'आदि पर्व'चे कच्चे आनी निवळायल्ले प्रतीच्या आधारान प्रतापबाब आनी सांगात्यांनी १९९० वर्सा 'आदि पर्व'

'आदि पर्व'च्या हातबरपाचे एक नमुने

देवनागरी लिपयेत उजवाडा हाडला।¹⁰ भौ. ओलिवीज्यु गोमिश हांगी ७७२ आंकड्यांच्या हातबरपांतल्या रामायणाची देवनागरीत पुनर्बांदणी करून ३३६ वर्सा ती उजवाडा हाडल्या. ओलिवीज्युबाबान आपणाल्या पुरताकाक '६६ व्या शेंकड्या आदले कौंकणी रामायण' अशी नांव दिला'.¹¹ ह्या रामायणा विशी ओलिवीज्युबाब बरयतात, '...गेंयचे पंडित आपणा लागी आशिल्ले कन्दवी लिपीत बरयल्ले रामायण प्रतीतल्यान वाचून धर्मप्रसारकां सांगताले आनी तें हे कौंकणी-भक्तत्वा काळावेल्या पुरुंगेज स्वनविज्ञानाक अणसरून धवन्यात्मक रोमी लिपीत बरोवन घेताले.'¹² ओलिवीज्युबाबांच्या मत्तान, 'पंद्राव्या शेंकड्यांच्या सॉपत्यार (कौंकणी) भारेंत गढ्यांत रामायण आनी महाभारताची आपले रितीन अशी बरपावळ तयार जाल्ली, जी परंपरा हेरू चड विकसीत जावन विश्टी पडटले आनी चड लोकाचे तामिळ सारकेले भारेंत निमणि जाल्ली'.¹³

पुरुंगेज गोंयांत येवचे पयली कौंकणीत लिखीत साहित्य आशिल्ले काय नाशिल्ले ह्या प्रस्नाची उवेषणी करण कौंकणी साहित्याच्या इतिहासकाराक पुटवपाचे ना. तेच प्रमाण, 'थळावें साहित्य धर्मकोल्ली पुरुंगेजांनी लासून उड्यलें हे म्हणेगेचो आधार घेवन 'सोळाव्या शेंकड्या आदलें कौंकणी साहित्य पुरुंगेजांक लागून ना जालें' अशी मानून 'आप-पाप भटा माथ्यार' थापपूय ताका सोळपाचें ना. ह्या प्रस्नाची जाप सोदतना - कौंकणी साहित्याच्या पाळां-मुळांचो थाव घेतना - आमी जायत्यो गजाली हिसपांत घेवच्यो पडटल्यो. सोळाव्या शेंकड्यांत आनी उपरांत गोंयच्या कौंकणी समाजांत मराठीक आशिल्ली सुवात; पुरुंगेज राजवटीच्या सुरवेच्या काळांत गोंय सोळून कनर्टिकांत आनी कोंचीक वचून राविल्ल्या कौंकणी भाशिकांचे साहित्यिक दायज, तांची भाशीक परंपरा; सोळाव्या आनी सतरांव्या शतमानांतरे भायल्या मिशनरी पाढीचें साहित्य सोडल्यार कौंकणीच्या मूळ-पिठांतूच इकुणिसाव्या शतमाना मेरेन आशिल्लो कौंकणी साहित्याचो दुश्काळ, शैषं गोंयबाबांक कौंकणी मनशांचोच सौंसदो पडिल्लो विरोध; इततेंव न्हय, तर कौंकणीक समकालीन आशिल्ल्या भारतीय भासांचो साहित्यिक इतिहास आनी विकास - ह्या सगळ्याचो संबंद सोळाव्या शतमाना आदी कौंकणीत लिखीत साहित्य आशिल्ले काय नाशिल्ले ह्या प्रस्ना कडेन आसा. ह्या तरेकवार आंगांनी खोलायेन संशोधन केले उपरांतूच कौंकणी साहित्याच्या सुरवेच्या इतिहासाचेर सारको उजवाड पडू येता.

ह्या सोळ-निबंदांत ७७१ आनी ७७२ आंकड्यांच्या हातबरपांतल्यान देवनागरी लिपयेत संपादीत (संस्कारीत) करून आमच्या हातांत आशिल्ल्या आदि पर्व (आ. प.) आनी कौंकणी रामायण (कों. र.) ह्या बरपांचे शैलीची बारीकसाणेन पारखणी करून कांय मुद्दे मुखार हाडपाचो यत्न केला. ह्या मुद्दक्यांच्या आधारान, 'आदिपर्व आनी कौंकणी रामायणांतल्यो काणयो मुळांत बरयल्ल्या रुपांत आशिल्ल्यो, मिशनरीनी थळाव्या वाचप्याच्या आधारान तांचें फकत रोमीत लिप्यंतर केला', ह्या मत्ताच्या खरेपणाचो दुबाव घेवक जागो मेल्ला. तेच प्रमाण, सोळाव्या

शतमाना आदी कौंकणीत साहित्य आशिल्ले जाल्यार तें हें न्हय, दुसरें खंयरें, अर्शेय मानूक आधार मेल्ला.

१. हातबरपांत विराम कुरवांचे नासप

लुद्दीनबाब आनी प्रतापबाब हांगी दिल्ले म्हायती प्रमाण, ७७१ आनी ७७२ आंकड्यांच्या हात बरपांत कसलेच तरेचो विराम ना आनी विराम कुरवोय नात,¹⁴ हे तरेच्या, प्रतापबाब बरयतात ते प्रमाण, वाचूक कठीण आशिल्ल्या गढ्याची'¹⁵ निर्मणी वाचप्या खातीर जाल्ली अशी मानप दुबावाचे दिसता.

बरपांतल्या मजकुराची मांडावळ विराम कुरवांच्या आधारान जाता. ह्या दोळ्यांक दिसपी कुरवांच्या आधारान बरोवपी आपणाल्या बरपाची मांडावळ करता आनी वाचप्याचे तकलेत आपणाक जाय आशिल्लो परिणाम साधपाचो यत्न करता. आदि पर्व आनी कौंकणी रामायणाच्या मूळ हातबरपांची वाचप्याखातीर हे तरेचें कसलेच मार्गदर्शन ना. उरफांते, तावळी, तंव, माशिरे, कुडां/पुडां, उपरांते सारकेळी, आयकृप्याचें लक्ष बांदून द्वररपी 'मजकूर गांठावपी' उतरां मात ह्या बरपांची पावला कणकणी मेल्लात. हाचे वयल्यान, ह्या काणयांतल्या मजकुराची मांडावळ सांगप्या कडल्यान जाल्या, बरोवप्या कडल्यान जावंक ना, अशी मानूक बळ मेल्ला.

सकल दिल्लीं अवतरणां पळोवंची-

१) 'तावळि तें शेवकाळीं देश्युनु तिचे लागी विचारिले, 'तु कोणाची कन्या हें सर्व वर्तमान आमकां सांग.' तावळि ती ताचे लागी उलीं लागली

मजो बापु खालवो हांव ताची कन्या. पैलें मजें नांव मछगन.¹⁶ येकु गाऊं भरि मजे आंगिची पोटाऱ्यि जैसी मासळ्येक हिंवसाणि येता तैसी येताली. तावळी ह्या मागानि येकु रुसी परस्पर म्हळेलो तारि उतरुं वळुंक आयल्लो. तावळी मजो बापु खालवो अरण्यांतु गेल्लो. हांव येकलिचि ते तारी लागी बैसललीं. माका देश्युनु तो रुसेस्परु वेगीं पेलतडी उतरि म्होऱुं लागलो. तावळी हांवें म्हळें, मजो बापु येउनु उतरित, हांव कन्या कैसें होडें उतरुं?

तावळी येकान्त वासु देश्युनु तो रुसी आपण्याक भोगु माळू लागलो. तावळी हांव भयाभिति होउनु लाजिलीं. तावळि तो रुसी बोतुं लागलो, 'वेगीं तुं माका भोगु दिसी तरि बरें, नां तरि तुका स्यापुनु भस्म करिन.' तें उतर आयकृनु हांवें ताचे लागी बोलिलें, हांव कन्या भोगु दिउंक नेण. तावळि तारें म्हळें, 'तुका बरवी पनरा होउ सोळां वरसांची सोवासिपि करिन.' तावळि तिएं म्हळें, दिसाची भोगु दिउं तरि नये. समेस्त देव, चन्द्रु, सुरियु, समन्द्रु, ब्रह्मे, वातउर देखताति हांव तुका कैसो भोगु दिउं? तावळी तारें म्हळें, 'तुं भियेऊं नाका. त्यां समेस्तांची कृष्ण आमीं भोगु करतां पड वासी हांव करिन,' म्हणैनु आटांय दिसांक कमडलिंचे उदक काङुनु उडैलें. त्या उदकान हिंवर जाउनु अन्दकारु पडलो. मनुशयाक मनुश देसुं नाये जालें.

पुडां ते मणे कनेज त्या रुसिक भोगु दिलो. कुडां तिनेही व्यासु पुशु जालो, आणी तिका नांव सुगंद्या म्हणैनु तेश्यलें '(आ. प.

१.४.)

२) 'ऐसें ते दिवसी मासी बाडुं लागले. कुडां दां बारा॒ वर्लांचे जाले. धनविद्या शेस्त्रां अस्त्रांची विद्या सतिस ढण्ड॒ युद्धांची विद्या पुर्ण सिकिले. ऐसें सिकुनु सोन्तरी आसता॒, कुडां ताचो बापु सन्तान चक्रवती मेलो. ताचें सर्व जैसें परमेस्परान कमयित्या प्रमाणी क्रिया काम चालविलें. कुडां त्या वित्राक भ्रिस्मान सिहांसणावरि बैसैनु अबिशेकु राज्याचो केलो.' (आ.प.: ६.)

३) 'मागिरि त्या व्यासाचें ध्यान सरलें, अमृत दिस्टिन पळे तरि तेगी जणी आपुले सन्मुख आसति. मागिरि ताणें म्हळें, 'तुम्ही जैस्यो सूगाऱू कोरुनु आयल्याति तैसेचि पुत्र तुम्हेरि जातुंति.' ऐसें म्हणत स्वैरी त्यो गमरस्ती जात्यो. मागिरि परुनु आपुल्या राउळांतु आयल्यो.' (आ.प.: १३.)

४) 'कुडां केतिका काळी त्या रायाचे पूज राज्य करितां, कहल्येचे पुत्र त्या दोगांची शेवा करिताति. ऐशें आसतां समेत दलभारां सांगार्ती घेवनु, ते दोगेय जाण पूज वनांतु पारदिक गेले. कुडां केतिक मार्गु क्रमवितां त्या विद्याचाला पर्वतावरि ते दोगेय पावले. तंव त्या पर्वता वयरि नाळा परिचे कोगूळ बरवे स्वर करिताति. मोरांचे स्वर, शिंव, सारदुळांची गरजना, स्थरीची आनंदु आयकूनु, ते दोगेय जाण महा संतोषु पावले.

कुडां त्या दोगां पुत्रांनी आपुलें सहिन्यें त्या पर्वताच्या मुळांतु ठेवनु, धनुश्य बाण घेवनु त्या पर्वताच्या शिखरावरी जरि वरति, तरि महा सुंधर मनोहर घरां देखूनु सुखी जाले. कुडां वेतां त्या दोगांय जाणांनी त्या वनांतु रेखे गितरि त्यो दोगी मृगी देखिल्यो. तंव धनुश्य बाण घेवनु दोगांनीय संधान करूनु त्यो दोगी मृगी भूमिवरि पाडिल्यो..' (कौं.रा.: १७, १८.)

पयल्या अवतरणांत वीस वाक्यां आसात. (ही वाक्यां संपाद्यान मूळ हातबरापांचेर केलल्या संस्कारांक लागून घडल्यांत.) हांतरीं इकरा वाक्यां तावळी ह्या उतरान तर दोन पुडां/कुडां ह्या उतरां सावन सुरु जातात. दुसऱ्या अवतरणांतल्या पांचांतल्या चार वाक्यांची आरंभ ऐसें वा कुडां लागून जाता. तिसऱ्या अवतरणांत, चारांतरीं तीन वाक्यां मागिरि उतरान तर एक ऐसे न सुरु जाता. खरें म्हळ्यार, ह्या अवतरणांतल्या पयल्या वारव्यांत दोन वाक्यां आसपावल्यांत - १) मागिरि त्या व्यासाचें ध्यान सरलें, आनी २) अमृत दिस्टिन पळे तरि तेगी जणी आपुले सन्मुख आसति. हे नदरेन पलेल्यार ह्या अवतरणांतल्या पांचांतरीं चार वाक्यां मजकूर गांठावपी उतरांनी सुरु जातात अशी म्हणूं येता.

आदि पर्वति संगल्यो मेलून अठरा काणयो आसात. हांतल्यो बारा काणयो (२, ५, ९ ते १८, आंकड्यांच्यो मराठी छंबदध पद्धाच्या (ओवीबदध) कडव्यान, प्रतापबाबांच्या उतरांनी, 'मराठी श्लोकान'^{१०} सुरु जातात. देखीक,

१) अिस्मु बोले मनव्यां प्रधानां पासी, 'राजा दुचितु, माहा मानसी, कामु नाही रायासि तेणे दुक्षिं थोर झाळाबता.' (आ.प.: १.)

२) धर्म इन्द्र पेस्ती राजे करितां। ऐसें आले ताच्या विता॑ / बरवा येऊनु कर्या आतां। कर्यां वेगां। (आ.प.: १३०)

प्रतापबाबाच्या मृत्यान आदि पर्वताली आठवी काणीय श्लोकान सुरु जाता.' हे काणयेची सुरवेची उतरां अशी आसात - 'कुडां त्या दृष्टा दुपदाची वेस्ता तुमां संगतां. वित देउनु आयक जें मीं सांगैन तुज पासिं.' (आ.प.: ४०) जें मीं सांगैन तुज पासिं ह्या उतरांक लागून ह्या वर्लीक मराठी सया मारता आसली तरी ह्या सुरवेच्या वर्लीची हेर काणयांतल्या पद्धांतल्या वर्ली कडेन तुळा करून पलेल्यार ह्यो वली गद्धांतूच मोडटात म्हणणाचें स्पष्ट जाता. पंदरावे काणयेचे सुरवेच्यो पद्धय वली सोडल्यो जाल्यार हेर सगळ्या पद्धय वर्लीची यमक जुळावपाची एकूच तरा दिश्टी पडटा. कडव्यांतल्या पयल्या तीन वांत्यांचे यमक जुळाता जाल्यार चवथाचें जुळना. ते भायर, सगळ्या पद्धय (मराठी) मजकुराचें रोखडेच गद्धय कोंकणीत स्पष्टिकरण दिल्लें मेलटा. देखीक, पाण ३ वेल्या वयर दिल्ल्या कडव्या उपरात रोखडोच ह्यो वली येतात - 'अिस्मु मनव्यां प्रधानां लागी उत्तेलो, 'आमंच्या बापाक अस्त्रे विण जिवाक सुख नां. माहा चिन्ताक्रांतु...' अशी तरेचैं स्पष्टिकरण 'कुडां त्या दृष्टा... तुज पासिं' ह्या मजकुरा उपरात येना.

आदि पर्वताल्यो ज्यो काणयो मराठी पद्धय वर्लीनी सुरु जायनात (१, ३ ते ८ आंकड्यांच्यो) त्यो, फकत पयली काणी सोडल्यार, ऐसींवा कुडां ह्या उतरांनी सुरु जातात. पयली काणी जी दुसरे खंयंवेच काणयेक गांठीवं नासताना आयल्या तीच अशी सुरु जायना. हीं मजकूर गांठावपी उतरां काय काणयांच्या सुरवेच्या पद्धय कडव्यांच्या आरंभाकूय येतात (पळेयात आ.प.: १६, ४६, ६७, १००, १४४). घडये हीं उतरां मुदलच्या पद्धय मजकुरांगे भाग नासुंयेय बी.

२. कथनांत मर्दी मर्दी येवपी सांगन/सांगैन/ सांगयन आनी आयका

आदि-पर्वत्या कथनांतली कथा 'सुख इन्द्र' सांगता, आनी 'जलमजय/जन्मजय' ती आयकता. 'ही कथा सुख इन्द्रान जलमजयाक/जन्मजयाक सांगिल्ती' ह्या अर्थाचें एक वाक्य आदि पवर्ति दर एके कथेचे अखेरेक येता (पळेयात आ.प.: २, ४, १०, १४, २४, ३०, ३८, ४४, ६४, ७३, ८३, ८८, ९०७, ९१७, १२८, १४१ आनी १७४). चंदश्या कथांनी, ह्या वाक्या उपरांत, कथनांतलो आयकुपी (जलमजय/जन्मजय) कथेचो फुडलो भाग आयकुपाची इत्या उकतायता, आनी कथनांतलो सांगपी (सुख इन्द्र) मागिर रोखडोच कथेचो मुखावयलो वांटी सांगूक आरंभ करता. असल्या संदर्भांत सांगन/आयक मूळ कथेचो - बरपांतल्या कथनाचो (written narration चो)-भाग म्हणूं यानूं येता. देखीक, सकल दिल्लो सातवे कथेचो अखेर पळेयात:

'ऐसी ही कथा सुख इन्द्रान जन्मजयाक सांगिली. तावळी ताणें पुणती विनंती केली, 'त्या दृष्टा दुपदाक कित्या वैर जातें? ते तंव दोन्ही बालाहस्त येका गुरु लागी विद्या सिखताले. वैर कित्या निमित्ती जालें, हें बरें तुं मनां हाडुनु सांग. हांत बरें कोर्नु आयकतलो.' त्या उतरारि ताणें भोउ बरें म्हळें. 'तुका हांव मागिली समुक्ती कथा सांगन. तुं वित देउनु आयक. ही विनंती.' कथा समाप्त'

पूर्ण 'आदि पर्वत हेर संदभातूय 'सांगतां' वा 'आयका' येता. देखीक.

१) सांगती साहिले किनुले व्हेले तें तुमी आयका. (आ.प.: १४, कथेचे मर्दी.)

२) तें उतर आयकुनु कोन्तभोजा रायान काये केलें तें सांगतां, आयका. (आ.प.: १८, कथेचे मर्दी)

३) ऐसी ही कथा जन्मजयाक सुख इन्द्रान सांगिली. ती ताऱें सर्व मनां हाडिली आणी येकादे अन्यान खेंची कथा म्होणु विचारिती, तरि स्कंद पुराणाची कथा, कोउरवां पाण्डवांची उत्पत्ति. ह्या फुळां थोरु संग्राम आस. हकुणिसावी कथा समाप्त आणि नेणतां जाणतां जरि सांगिलां, तरि तुमी आयकतले भले आसति. अपराह्न आमकां खेमा कन्या ही विनंती. (आ.प.: १७४, कथेचे अखेर.)

हें 'सांगतां', 'आयका' कथे भितल्ल्या सांगप्याच्या (सुख इन्द्राच्या) तोडांतल्यान आयिलें 'सांगतां', 'आयका' न्हय, तर सोलाच्या शेकड्यांतल्या आयकुप्यांक 'आदि पर्व'ची कथा सांगतल्याच्या तोडांतल्यान आयिलें 'सांगतां', 'आयका' म्हूण मानूक वाव आसा. सुख इन्द्र कथा एकल्या जल्मजयाक/ जन्मजयाक सांगता. तो ताका सगळ्याक 'तूं' म्हणुणूच पाचारता. आनी, सोलावे कर्थेतले दीन उल्लेख (आ.प.: १२३, निमाण्या आदली वळ; पान १२४, पचली वळ) सोडले जाल्यार जल्मजय/जन्मजयाय सुख इन्द्राक 'तूं'च म्हणाटा. हाचे वयल्यान, वयल्या अवतरणांतले 'आयका' एका परस अदीक आशिल्ल्या, सांगप्या मुखार बशिल्ल्या, सोलाच्या शेकड्यांतल्या आयकतल्यांक (पळेयात: वयलें तिसरें अवतरण) उल्लेखून आयलां अर्थे मानपाक बळ मेळ्टा आनी, 'आदि पर्व' बरयलें साहित्य आशिलें हातो दुबाव घेवंक जागो उरता.

'कोंकणी रामायणां'तल्यो २७ ते ३२ अंकड्यांच्यो कथा म्हादेव पार्वतीक सांगता, तिचो 'जीव अनल्या जंवच्याक' (कों.रा.: २८८) - तिची मनरिजवण करपाक. पूर्ण 'आदि पर्व'चे पुराय कर्थेत जसो एक कथना भितल्लो सांगपी (सुख इन्द्र) आनी एक कथना भितल्लो आयकुपी (जल्मजय/जन्मजय) आसा तसो 'रामायणां'त ना. तरी आसताना रामायणाच्या चडश्या कथांचे अखेरेक संगन/सांगैन/सांगयन येताच.

देखी:

- १) ह्या रघुनाथाच्या वंशाची कथा सांगन (कों.रा.: २८, कथा १).
- २) ह्या वरचिल कथा सांगन (कों.रा.: ३४, कथा २).
- ३) आतां ह्या वरचिल कथा सांगन (कों.रा.: ३९, कथा ३).
- ४) आतां ह्या वरि फुडिली कथा रामु जल्मलो दसरताचे घरी,

तें सांगन (कों.रा.: ७६, कथा ४).

५) आतां ह्या वरिरिं रघुनाथाची बालपणिची कथा सांगन (कों.रा.: ७६, कथा ५).

६) ह्या वरचिल सितेची कथा सांगन (कों.रा.: ४४, कथा ६).

७) आतां सहिवर कथा सांगन (कों.रा.: ९३, कथा ७).

८) आतां अरण्ये कांडिची कथा सांगन (कों.रा.: ११२, कथा ८).

९) आतां पंचवटिकेची कथा सांगन (कों.रा.: १२२, कथा ९).

१०) ह्या वैरि सिता शुषिची कथा सांगन (कों.रा.: १२७, कथा १०).

११) ह्या सिकंद कांडिची कथा सांगन (कों.रा.: १३२, कथा ११).

१२) आतां रावणाचे कटक इंद्रोजी आदी करून युद्धाक येति ती कथा सांगन (कों.रा.: १४२, कथा १२).

१३) आतां राम रावणाचे युद्ध कोणी प्रकारि जायत, तें सांगन (कों.रा.: १७६, कथा १४).

१४) आतां हनिमंतु रामचंद्राची आवन्या घेवनु, अयोध्या वेता, ती कथा सांगयन (कों.रा.: २२३, कथा २२).

१५) आतां रामु लंखे थावनु येता, ती कथा सांगन (कों.रा.: २३४, कथा २३).

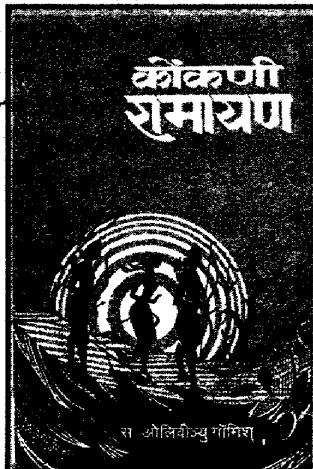
१६) आतां रामचंद्र आपुल्या इश्टांक नाना प्रकारि संबोख्यनु धाडित, ती कथा सांगन (कों.रा.: २३९, कथा २४).

१७) आतां वरचिल कथा सांगन (कों.रा.: २८०, कथा २७). वयल्या अवतरणांतले सांगन/सांगैन/सांगयन बरपांतल्या कथनांतले सांगन/सांगैन/सांगयन म्हूण मानूक कांय आधार ना. उरफाटे, हें संगन/सांगैन/सांगयन मुखार बशिल्ल्या आयकुप्यांक कथा सांगतल्याच जिबे वयले सांगन/सांगैन/सांगयन आसुंये काय दिसता.

तरी, 'कोंकणी रामायणां'त कांय कडेन वाचिल्यावरि, वाचितां, वाचुनु, वाचिल्यारि, बरयल्या सारकेली उतरां येतात. आनी ती पळेतकच कथा सांगतल्या मुखार कसलें तरी बरयलें रामायण आशिलें जावये असोय दुबाव मारता. ह्यो देखी पळेयात-

१) ही कथा समस्ति आदीं अंतु पर्यंत्र वाचिल्यावरि समूल वृत्तावंतु अवतार रचना, दसरताचो वंश सैत, समस्त मना येता. ह्या कारणे तुमी चतूरा शयाण्यांनी आयकतां, हे कथे भितरि निति, युद्ध, राजनिति कथा सर्व आसा. कथा वाचितां सर्व मना येता. आतां कृपा करून श्रुत्यानी ही रामायण कथा वाचुन जरि काय तुकिं आसति तरि खेमा करावी. (कों.रा.: ७६, कथा ५).

२) ऐशी कथा रामायेणी अवतार रचना, आदी अंतु पर्यंत वाचिल्यारि जितुकि अवतार रचना आसा, तेतुकि कळत.

जाणतां नेणतां कथा ब्रयल्या ती मना हाङ्गुन् शृत्यानी
मेरा करावी. (कों.रा.: २८७, कथा २६)

हे ब्रयल्ल रामायण, घडये, जदय कथनांत मर्दी मर्दी तकली
वयर काडपी पद्य रामायण्यू आसू येता. वयल्या दीनूय अवतरणांत
वाचिल्यावरि, वाचितां, वाचुन्, वाचिल्यावि, ब्रयल्या ह्या उतरां
वांगडाच आयकतां आनी श्रुत्यानी/शृत्यानी हीं उतरां येतात.
आयकतां आनी श्रुत्यानी/शृत्यानी हीं उतरां रामायणाची कथा
आयकुप्यांक तोडयां सांगिल्ली हो अदमासूच घट करतात.”

३. नाद-आणकारी उतरां उलोवपांतले भाशेचे एक
लक्षण.

ह्यो देखी पळेयात:

१) आपुले मायेचे उतर कानांतु पडतचि टप कोर्नु
उबटाले. (आ.प.: २५)

२) तें आयकुनु प्रधानु दळपति मुकुट वर्धीणिक राये, घोडे,
रथ, हस्ती, सुंघारनु, चतुरंग सहिने सैत रायाच्या दारवट्याकडे
भार भार कोर्नु उबे रावले. (आ.प.: २६)

३) धूंपु अगर उज्यांतु घाल्नु मुखारि गण गण कोर्नु घाट
वाजुं लागलो. (आ.प.: १५२)

४) ... जितुली कळां आशिर्ली, इतुलीय आपण मटमट कोरनु
खांव लागलो. (कों.रा.: १६३)

५) ... तंव तो वानर नाग पास तिटी तिटी कोरनु,
कातोरनु गेला (कों.रा.: १६४)

टप कोर्नु, भार भार कोर्नु, गण गण कोर्नु, मटमट कोरनु,
तिटी तिटी कोरनु सारकेली उतरां सामान्यतायेन उलोवपांतले
भाशेत अदीक येतात. बरपांतले भाशेत ती सामकी येनात अशी
आमच्यांनी म्हणू नज. पूण तरी, उलोवपांतले भाशेच्या हेर लक्षणां
वांगडा हेय लक्षण हिसपांत घेतलें जाल्यार ‘आदि पर्व’ आनी
‘कोंकणी रामायणा’ची भास उलोवपांतले भाशेकूच अदीक लार्गी
आसा म्हूण मानूक आधार मेळाटा.

४. उतरांचो अवतरण चिन्हां वरी वापर

ह्यो देखी पळेयात:

१) ही तांची विनवणी आयकुनु म्होणुं लागलो, “दोनी
कन्यां ह्यां दोगांय जणांक पण्डुक वा दृतरारट्टराक जोडुक, तुमीं
वेगीं आपुले घरिचे ब्राह्मण धाड्या आणी पत्रिका आमंचे कांविची
ताका बरया” ऐसे म्हणैन निरोपु दिलो. (आ.प.: १६)

२) तावळी तो धूंपु म्होणुं लागलो, “येका रथान येकलो
येउनु ऐसे ताणे केले. तरि ताका आतां हांव जिवोचि धोर्नु हाडिन.”
ऐसे म्होणु म्हा खंकालु जाउनु आपुल्या कोटांतुलो भायर सलों.
(आ.प.: ४७)

३) हे बृहस्पतिचे वचन आयकुनु इन्हु राव म्होणुं लागलो,
“हांव तेतिस कोटी देवांचे राजा. मर्जे अण्डवन कृष्णा अर्जुनान
उज्याक देउंक कारण कारे,” ऐसे म्होण म्हा कोपारङ्गु जाउनु
आपुले वज्र शेत्र हाती घेउनु, हस्तु फुडे केलो. (आ.प.: १३८).

वयल्या तिनूय देखीनी प्रत्यक्ष उलोवण्याचे (direct speech

चे) आदीं म्होणुं लागलीयेता. आनी तें सोंपले उपरांत ऐसे म्हणैन/
म्होणु येता. बरपांतले भाशेत सामान्यतायेन असलो ‘फसफस’
आसाना. उलोवपांतले भाशेत मात प्रत्यक्ष उलोवण्या आदीं म्हणूंक
लागलो” आनी उपरांत ‘अशीं म्हणून’, अवतरण चिन्हा वरी,
सहजतायेन येता. रामायणांतूय असल्यो देखी खूब मेळाटा-

१) तंव भरतान म्हळें: “आगा रगुनाथा, आमचे मायेन
तुका राज्यांतुलो भायर घालून, राज्य आमका मागिलें. तरि तुजे
वाचुनु. राज्याक सर्वथा जरि वचन, तरि ह्या तुज्या वरणांची आण.”
ऐशीं त्या भरतान बोलिले. (कों.रा.: १२०)

२) तावळी त्या रायाक म्हळें, “आगा राया, ह्या होमाक
बत्तिस लखेणायेचे मास जाय. तरि तें मास अंय मेळत, तें तूं हाडि.”
ऐशीं त्या जोन्यान रायाक म्हळें. (कों.रा.: २०४)

३) तावळी नगरिचे लोकु बोलू लागले, “अंयची पापिणि
रायान बायल हाडिली. ती धमदक्त्ता सारिरुच्या पुत्राचें शिर मागता.
तरि हिचे सारिस्थी पापिणी आप्येकि ना.” ऐशीं नगर लोकु बोलूं
लागले. (कों.रा.: २१०)

कोंकणी रामायणांतल्या वयल्या तिनूय देखीनी प्रत्यक्ष
उलोवण्या आदीं तंव/तावळी जो वाक्यांश घेवन येता, (सुमार)
तोच प्रत्यक्ष उलोवण्या उपरांत ऐशीं फाटल्यान परतो येता.

५. खंयचे खंय व्हांवन वचपी तपशील

मुखेलपणान 'कोंकणी रामायणांतल्यो काणयो जायते फावटीं
खंयचे खंय व्हांवतात. बारीक पलेल्यार, कोंकणी रामायण म्हळ्यार
कितल्याशया लहान लहान काणयांचो एक काथो. खूब फावटीं, एके
काणयेतल्यान ढुसरी, दुसरेतल्यान तिसरी काणी सुरु जाता. कांय
काणयांचो मुखेल काणयेच्या सुत्रा कडेन संबंद आसता, तर कांय
काणयांचो निखालूस आसाना. देखीक, दुसरे काणयेत (कों.रा.:
४०-४६) दशरथ राजा विंद्य पर्वतारेर शिकारेक गेलो आसता
थंय ताका एक सुंदर चली हातांत विणा घेवन गायता ती दिश्टी
पडाटा. दशरथाच्या मनांत ते चलये विशीं ओड उत्पन्न जाता. तिका
आपणाली वल्ल दिवन तो विचारता, ‘तूं कोण, कोणाली धूव,
हांगा अशी बसून गायता कित्याक?’ हाचेर ती चली दशरथाक
आपणाली लांबवे लांब आनी घुस्पांगोंदळाची काणी सांगता. हे
काणयेत ते चलयेच्या तीन जलमांची गजाल आयल्या. निमाणे
निमाणे, दिलीप राजाले धुवेची - एका रुशीच्या खापाक लागून
मानांने जावन पडिल्ले चलयेची-काणी दशरथाक दिश्टी पडिल्ले
चलयेचे काणयेत येवन घुसपता (कों.रा.: ५१, ५२) आनी निमाणे,
हे सगळे घुस्पांगोंदळाचे भौवडे अंतीं काणी एका निश्चित पेण्यार
पावता - दशरथ ‘ते’ चलये कडेन (कोणा कडेन? - वाचप्याच्या
मनांत मात दुबाव उरताव) गंधर्व विवाह करून तिचे सच्यत
आपणाल्या नगरांत परतता. (आनी, निश्चितपणाच्या ह्या सुत्राक
घट धरून वाचपी आपणाले तकलीतलो चलयेले काणयेची वैरांव
काढून भायर उड्यता.)

अशी तरेचे, तपशीलाची सारकी मांडावल नाशिलें (कसतीच
मांडावल नाशिलें?) कथन बरपांतले परस वड उलोवपांत येता.

६. व्याकरणांत आनी शैलीत सुसुत्रतायचो अभाव कोंकणी गमायणातले हो उतारो पळेयात:

'ऐं त्या रायान बोलिले आसतां, समेस्त देवांनी विमानारि दैसवनु त्या रायाक स्वगविरि घेणे.' तावळि हळालें राज्य दैत्यांनी घेवनु, आपण राज्य करिताति. 'फुडां देवांनी तो राजा आणि तेलिस कोटी देव गण, गंधर्व, येक्य, किन्नर, घुर्येंक सिद्ध, ऐं साहिन्ये सांगाती घेवनु इंद्रु, वरुण, हशयानु, चंद्र, सूर्य, अग्नि, ऐं अष्टलोकपाल, हतुवयां सैत त्या दैत्यांवरि झुजाक आयले. 'फुडां ते दैत्य, देवांचे सवती भाव, बाप येकु, माय दोनी, त्या दैत्यांचे घरी येकु मृदिमानु नांवा दैत्य, त्या दैत्यांन साठि सहस्र वरुसां तप केलें. 'येका उंगत्यावरिचि आपुल्या सर्व शरिरावो भासू घालनु, परमेष्यरांचे चिंतन करू लागलो. 'ऐं साठि सहस्र वरुसां भोगलर्न आसतां अन्न उदक वर्जुनु तप केले.' (कौ.रा.: ३६)

ह्या उतान्यांतले पयलें वाक्य साक्षा भूतकाळात आसा. ताचे उपरांत रोखडेंच साक्षा वर्तमानकाळातले वाक्य येता. ते उपरांतरी सगलीं वाक्यां साक्षा भूतकाळांतूच येतात. बरपांतले शैलीचे नदरेन, दुसरें वाक्य, मर्दीच आयिल्या वर्तमानकाळाक लागून, कथनांत 'सारके बसना'. पूण उलोवपांतले कथनशैलींत मात असल्यो 'उडयो' सहज सलवसून वतात. हतलेंच नहय, तर भूतकाळांतल्यान वर्तमानकाळात येवप हो उलोवपांतले कथन शैलीची एक उमलेशीक वाडीवपी वांटोय म्हणू येता.

जयंतीबाय नायकान सांगतल्यांचे शैलींत कसलोच बदल करी नासतना संकलीत करून उजवाडा हाडिल्या कोंकणी लोक काणयांनी^{१०} काळांची हे तरेचीच मांडावळ पळोवंक मेळठा.

देखी:

१. 'बाप्पान कन्येक समजायली. देवांनी समजायली, समे लोकांनी समजायली. पूण कन्या कशीच आयकना. सामको हट्टं दृसन आसा.' ('हशु कन्या': ८६).

२. 'नाग बरो न्हालो आनी झोपीत येवन आपलें कवच घालूक गेल्यार, तें खंय आसा? जालें! उल्लोना तो थंय? तेका कवच ना म्हण्टरेर पाताळांत कांय वचूंक मेळना! तो मागीर आपल्यागेल्या राजपुत्राच्या रुपांत थंय त्या कुळंब्या घेडवालो घेव जावन बरो करून रावतो.' ('नाग घोव': ११४).

३. 'सकाळी उटून बिचारी म्हातारी आपल्या कामधंक्याक गेली, सांज जातरेक परत आयली. परत सकाळी उटून कामाक गेली... अशे तरेन जायते दीस गेले. म्हातारेली कुल्ली तशीच आसा. तिणीं ती आजून बीं कांयव खाली ना.' ('कुल्ली बायत': ११७).

४. 'एक दिसा तांतुलो एक कोल्लो खाण सोदूंक भायर सरलो. जायलें भोवकूय ताका काय मेळलें ना. भोवनु भोवकू तो समुद्रालानी पावलो. समुद्रा वेळेरी जायते कुरले धावनु शोवताय. कौल्याचे तोणांतु उदाक आयलें. होल्ले होल्ले कुरले! तकतकीच आस्सय! कोल्लो एक कुरल्याक धोरुंक धांवतो.' ('कोल्ल आनी कुरले': २१२).

वयर दिल्ल्या 'कोंकणी गमायणांतल्या उतान्याची शैलीचे

आनी व्याकरणाचे नदरेन बारीकराण घेतल्यार खूब मुदवे मुखार येतात -

दुसन्या व्याक्यांतले आपण्य उतान्याक उलोवपाचे शैलीक अदीक लागी व्हरता.

तिसन्या वाक्यांतल्या कत्याकिं तिसरे विभक्तीचे कूस लागलां (देवांनी). पूण कत्याच्या ह्या रूपाचो मेळ कियापदाच्या रूपा कडेन बसना (दैत्यावंतरि झुजाक) आयल. हांगा एक तर 'देव, आयले' जावपाचे वा, देवांनी झूज केलें जावपाचे. उलयतना जायते फावटी असल्यो चुकी घडटात. चड करून वाक्य हिसपा भायर लांब जाता तेना (ह्या उतान्यांत अशेंच जालां). ताचेर मागीर उलोवप्याचे नियंत्रण उरना. बरपांतल्या वाक्यांतली असली चूक खोडून सुधारून घेवं येता. पूण जिबे वेल्यान सुटिलीं उतरां फार्टी घेवक मेळनात. आनी देखून, सांगिल्या कथनांत चुको उत्रात.

चवथ्या वाक्याचे सुरवेक (फुडां) ते दैत्य वाक्याचो विशेष जावन येता. हे उपरांत खरें म्हळ्यार विधान येवपाचे. पूण ते बदला, देवांचे सवती भाव, बाप येकु, माय दोनी हैं, विशयाचेंच रस्पिटिकरण येता. खरें, म्हळ्यार हांगा ह्या स्पष्टिकरणाची गरज ना. कथनाचे मांडावलीचे नदरेन तें पयली आयिलें जाल्यार बरें जावपाचे. बरपांतले शैलीचे नदरेन पळेत्यार, त्या दैत्यांचे घरी येकु मृदिमानु नांवा दैत्य, त्या दैत्यांन साठि सहस्र वरुसां तप केलें हेच हांगचे खरेले वाक्य.

सव्या वाक्यांत चवथ्या वाक्यांतलीच म्हायती आयल्या. अन्न उदक वर्जुनु इतलीच म्हायती तातूंत अदीक आयल्या. उतान्याच्या 'बरोवप्या'न ही म्हायती चवथ्या वाक्यांत आसपावन घेवं येताली. पूण घडये हो उलोवपांत आयिल्लो उतारो जाल्यान सांगव्याक उपरांत येवजली ती म्हायती हांगा अशी पुनरुक्ती सयत आयल्या.

ह्या लेखांत दिल्ल्या 'आदि पव'तल्या पयत्याच उतान्यांत (आ.प.: ३४) दुसन्या (खरें म्हळ्यार तिसन्या) वाक्या सावन पयल्या पुरुशांतले कथन सुरु जाता. (म्हजो बापु खारुवो हांव ताची कन्या...) हांव अमकी, म्हजें नाव अमके, म्हजो बापूय रानांत गेल्लो, हांवें म्हळे, हांव लजलीं, हांव उलयलीं.. करतां करतां अकरमात तावळि तिणीं म्हळें अशें तिसन्या पुरुशांतले कथन सुरु जाता. बरोवप्या परस उलोवपीच असले तरेचे घालपण चड करता.

सोळाव्या शंकड्यांतल्या ह्या हात-बरपांनी, चड करून 'कोंकणी गमायणांत', किंतरीं व्याकरणी नेम मोडपी वाक्यां पळोवंक मेळटात. देखीक,

१) तंव जंबुमाळी म्हणिषे राखेसु, तारें आपुले धा सहस्र बंदु सहित नाग पास घेवनु, त्या वानराक नागपासांनी बांदुं लागले. (कौ.रा.: १६२)

२) तावळि हांवें त्या वानराक मुठीन त्या वानराच्या मस्तकावरि मारिलो. (कौ.रा.: १५६)

पयले देखीत एकाच वाक्यांत दोन वाक्यांचो गुड्डो भरला, तोय बीं व्याकरणाचे नेम मोडूल - १) 'तंव जंबुमाळी म्हणिषे राखेसु, आपल्या धा सहस्र बंदुं सहित नाग पास घेवनु आयली', आनी

२) 'ते त्या वानराक नागपासांनी बांधुं लागले.'

दुसरें वाक्यूय अर्जेव चुकलां. तें एक तर 'तावळि हांवै त्या वानराक मुठीन मारिलो' जावपाचें, वा 'तावळि हांवै त्या वानराच्या मस्तकावरि मुठी मारिल्यो' जावै येतातें.

व्याकरणाच्या नेमांची उवेषणी करपी असली वाक्यां उल्यतना - भाशेच्या तोंडी 'पफोर्मन्सां'त - जायते फावटी येतात.

७. बरपांतली व्यक्तिवाचक नामांची सुवात

'आदि पर्व' आनी 'कोंकणी रामायण' द्या बरपांत खूब कडेन व्यक्तिवाचक नामां खंयचे खंय येतात - येवकं जाय आशिलरी धंय येनात. शैलीचें हेय घालपण चडें उलोवपांतले भारेंत पळोवंक मेळता.

देखी:

१) 'कुडां येकु ब्राह्मण उत्तरदिशे हौनु मार्गविरि अयोद्या नगरा वाचूक गेलो. 'त्या सांगार्ती ताचो मायेबापु, दोगांय म्हातारी महावृद्ध. 'त्या दोगाक्य कावळि कस्तु ती दोबांय जाणां दों कडें बैखूनु, ती कावडि खांदारि घेवनु, वचूं लागलो. 'वेतां केत्येक मानु क्रमीनु दसरतान वेडिलर्ले जेव वन, त्या वनांतु पावलो. 'तंव त्या मायबापाक तान लागली. 'तालेन भीव गांजली.

'तंव ती दोगांय म्हातारी त्या आपुल्या पुत्रा लार्गी बोलूं लागली, 'आगा पुत्रा, सुलखेणा, तुजे सारिखो पुत्रु गुणवंतु मायबापाची शेवा करितलो, ऐसो मेल ना. 'तरि आतां आमी तुशेन विडलेव, आमकं जिवल उदक. 'तरि तुवें आमची तृश्या निवारूक उदकाक वचूंचे.'

"तें त्या पुत्रान आयकूनु, संतोसूनु ती खांदावेली कावळि वनांतु ठेवनु आपण उदक सोदित वचूं लागलो. "तंव केत्येकु मार्ग क्रमविलो आसतां, येक सरोवर उदकान भरला, कमळां कुलल्यांति, नाना परिचे राजहाँस त्या कमळांवरि वैसल्याति, भौंवराचे रुणजुणाकार जाता, तो पुत्र श्रवण त्या तळ्या लार्गी पावलो. (कौं. रा.: ५८, ५९)'

ह्या उत्तान्यांत श्रवणु हें व्यक्तिवाचक नाम निमाण्या - इकराच्या - वाक्यांत येता. हे व्यक्तिचो उल्लेख पयल्या वाक्यांत येकु ब्राह्मणु म्हूण येता. सातव्या वाक्यांत हो ब्राह्मणु 'पुत्रु' जाता. हो ब्राह्मणु आनी पुत्रु 'श्रवणु' म्हणपाचे वाचप्याक निमाणेच कळता.

२) येके दिवर्थी रावणान, आपुल्या सभामंटपांतु बैसली आसतां, महा वीर रणरंगधिर चौढा सहस्र भाव, देखूनु, रावणु संतोसूनु आपुल्या प्रधाना पार्शी बोलूं लागलो, "आगा प्रधाना, ह्या आमच्या राज्या भितीरि येक वानर रूप भोवता म्हणीनु आयकिलें. तरि तूं आतां आमच्या नगरांतु भोवनु त्या वानराक सोदूनु दी."

ऐशी त्या जंबोमाळ्या प्रधानाक बोलिलें.

तो प्रधान राज्यांतु सोदूं लागलो. (कौं. रा.: १६१)

हांगा जंबोमाळी हें रावणाल्या प्रधानाचे नांव प्रधान उत्तराचे विशेषण जाल्ले वरी, मर्दीच खंय तरी आयतां.

३) 'फुडा ते दोनीं ब्राह्मण अस्तानपुराक आयले. 'अिस्म

देवाक भेटले. 'नमस्कार करून पत्रिका हाती दिली. 'ती पत्रिका वाचूनु पळेऊनु म्हळें, "आमी दोनी कन्या मागिल्यारि नेवेउं म्होणु बरैता. 'तरि आतां चतुरं न सहित वेनी ववा. 'तार्ची कास्मिर नगर वेदुनु दोनी कन्या वेनी घेऊन्या. 'इतुकेचि तुमी काम कन्या. 'जरि ताचो गाऊं लुशित, मारिशात, नागैशात, तरि तुमकां वा दलपतिक गुजरी नां. 'हें रायाचें उतर आयकूनु दलपति म्होणु लागलो, 'स्वाम्या तुज्या निरोपा वेगळे जरि करिन तुजी आव्या करिसी ती आनना मंगु जाऊं दिं नां. ' 'म्हणीनु रायाच्या पायारि मार्यें ठेवलें. 'तावळि रायान पाठि थापटिली. 'चिन्ता करूं नाका. उभटा. 'म्होणु आपल्या हातान करुणा पानांवो विडी दिलो. आपुले आंगीरी वस्त्रां विली. 'तो दलपति चन्द्रघेनु सोन्तसु जालो. (आ. प. : १७).

'दलपति'चे नांव उर्हे म्हळ्यार णवव्या वाक्यांत येवपाचें. पूण हांगा तें बाराच्या वाक्यांत येता. इतलेंच नह्य, ह्या उत्तान्यांतले चवथें वाक्य वाचताना सुरवेक वाचपी गोंदलाटा. ती पत्रिका वाचूनु पळेऊनु म्हळें ह्या वाक्यांत कोणे पत्रिका वाचली आनी कोणाक म्हळें तें स्पष्ट जायना. मुख्यावेलीं वाक्यां वाचून, संदर्भ लावन वाचप्याक हें सोदून काढचें पडटा.

कथनाचे मांडावलीचे अशेच तरेचें उणेपण 'कोंकणी रामायण' तले आठवे कथेंत (संहिवर कथा) पळोवंक मेळता-

तंव केत्येक काळांनी धंय खबर आयकिली कि जनकाचे घरीं सितेक सहिवर मांडिलां. समेस्त प्रथुविचे राय, देव, दैत्य, गण गंधर्व, समेस्त मेळल्याति.

ऐशी खबर आयकिली तंव त्या रुशीनी म्हळें, "आगा रगुनाथा, तुमी सितेच्या सहिवराक ववा. तुका ती माळ घालित. "

ऐशी त्या रुशीचें वचन आयकूनु, त्या विश्वामित्रा सांगार्ती यामु लखिमणु त्या सहिवराक गेले. फुडा त्या जनकाचे नगरीं समस्त सभा करूनु बैसले आसतां, जितुके प्रथुविचे राय सहिवराक आयलले, तांच्यान तें घनुश्य उबारव ना घेखुनु, थोर अर्चर्यं करूं लागले. (कौं. रा.: १०६, १०७)

सीतेच्या स्वयंवरा वेले कथेंत स्वयंवराची अट मात खंयच स्पष्टपणान सोगूक ना. फकत तिची बारीकसो एक उल्लेख वयर दिल्ल्या उत्तान्यांतल्या निमाण्या वाक्यांत सहज आयला. हे कथे आदले कथेंत (सितेची कथा) परशुरामाच्या उलोवण्यांत ही अट फकत एका वाक्यांत आयल्या. परशुराम जनक राजाक सोंगता, 'आगा राया, ही कन्या तूं कोणाक दिवूं नाका. जो हें मजे घनुश्य उचलित, ताका ही कन्या माळ घालित.' (कौं. रा.: १८) 'संहिवराचे कथेंत एक तर 'बरोवपी' हे अटीचो उल्लेख करूंक विसरिललो जावै येता, वा, रामायणांतले कथेंतलो ही चडश्या जाणांक पुराय खबर आशिल्लो तपशील जाल्यान 'संगप्याक' ताचो स्पष्टपणान उल्लेख करपाची झरज दिसलिना जावै येता. पूण सामान्यतांयेन बरपांतल्या कथनांत कथानकाच्या म्हत्वाच्या घटकाची अशी उवेषणी जायना.

८. नांवांदी घोळ

'आदि पर्व' आनी 'कोंकणी रामायण' - दोनूय बरपांनी कांय

नांवां देवज्ञे वेगळे कडेन वेगळीं वेगळीं नाढ-रुपां घेवन येतात. देखीक, मृथिमानु (कों.रा.: ३६) मृथुमान (कों.रा.: ३७) जाता; एकाच पानार इंद्रजी आनी इंद्रजित मेळटात (कों.रा.: १४३), आनी हेच कथेचे अस्त्रेक इंद्रजितयेता. (कों.रा.: १५०). कृपाचार्य (आ.प.: २८) कृपाचारी (आ.प.: २९) आनी कृपाचारु (आ.प.: २१) जाता; जल्मजय (आ.प.: २) जन्मजय (आ.प.: १०) हिडम्बिणि (आ.प.: १४) हिडम्बी (आ.प.: १००) जाता. हे तरेचे बदल तोंडी कथनांत सहज येतात.

'कोंकणी रामायणां'त तर नांवांचो खुबूच घोळ आसा. हांगा कांय कथांनी एक व्यक्तीक एका परस अदीक नांवां विल्लीं मेळटात, तर केन्ना एकेच कथेतल्या एका परस अदीक व्यक्तीक एकूच नांव दिलेले मेळटा. देखीक, पयलेच कथेत (आदलो वृत्तांत) पुतुपर्णु अयोध्येचो राजा (कों.रा.: १) आपले सैन्य घेवन दैत्यांक जिसूक भायर सरता. हे कथेत पुतुपर्णु नोंव एकेच खेपे येता. उपरांत, दैत्यां कडेन झुजूक गेल्ल्या राजाचो उल्लेख शूरसेनु (कों.रा.: ५) म्हण येता. ह्या शूरसेना लार्णी झुजूक कुबेराचो भाव विरसेन (कों.रा.: ४) येता. मुखार रोखडोच शुरसेनुच विरसेनु, (वीरसेनु) जाता (कों.रा.: ६). काळकवतु म्हूण एकलो दैत्य विरसेनांचे सैन्य गिल्ला, आनी विरसेनाक बांदून आपल्या नगराक वटूक भायर सरता. वाटेर तो सोरो पियेवन तर्फ जाता आनी ही संद साडून विरसेन, ताचे औंठ आनी नाक कापून घेवन आपल्या नगरांत - अयोध्येक परतता (कों.रा.: ६). अयोध्येच्या उल्लेखाक लागून रानांत पडिल्लो वाचपी मातसोसो सांवरता. अयोध्येच्यान भायर सरिल्लो पुतुपर्णुच हो विरसेनु (जो मर्दी शूरसेनु आशिल्लो) म्हूण अदमास लावक ताका आधार मेळटा. इतल्यान वाचप्याचे त्रास सौपनात. होच विरसेनु मुखार रुशेशन/रुशसेन (कों.रा.: ७, ८) जाता आनी परतोय शूरसेन (कों.रा.: ८, ९) जावन आशिल्लो तसो परतो निमाणे कडेन वीरसेनु (कों.रा.: २२, २३) जाता.

भद्रावतिचो राजा प्रभंजनु (कों.रा.: १०) वीरपारच्य (कों.रा.: १२) जाता. ह्या राजाक चौंगी धुवो आसतात. तांतली एकली एका राजा कडेन लग्न जाता. सुरवेक ह्या राजाचो उल्लेख राय/राव (कों.रा.: १४, १७) असोच येता. मुखार, पान १८ चेर ह्याय राजाचें नांव विरुपारच्य म्हणपाचें वाचप्याक कल्ला.

सितेची कथा कांतीपुर नगराच्या वित्रसेन राजाचे काणयेन (कों.रा.: ८७) सुरु जाता. होच विरसेनु मुखार जनक (कों.रा.: ३०) जाता. हेच भाशेन, रामालं राज्य कथेतलो शांतान राजा (कों.रा.: २५३) मुखावेल्याच पानार विरसेन जाता (कों.रा.: २५४)

वीरसेनु/वीरसेनु/विरसेनु आनी विरुपारच्य/विरुपारच्य हीं नांवां रामायणाची कथा कथन करतल्याचे खास आवडीर्ची काय दिसतात. वीरसेनु/वीरसेनु/विरसेनु हीं नांव रामायणांत उर्जेच स वेगल्या वेगल्या व्यक्तीक दिल्ले मेळटा. (पल्ल्यात कों.रा.: ४४, ६२, १०४, १८२, २५४ आनी २८२). विरुपारच्य/विरुपारच्याचें अर्थेच (पल्ल्यात कों.रा.: १८२, १८४, १९४, २०८, २४६ आनी २५७). 'कोंकणी रामायणाचे कथेत वित्रसेनु/वित्रसेनुय असे तीन तीन आसतात (पल्ल्यात कों.रा.: ४४, ८४ आनी २४६). कांतीपुर

नगर ह्या एकाच नांवांची 'कोंकणी रामायणां'त दोन वेगळी वेगळी थळां आसात (कों.रा.: ४७, १०४). ते भायर हांगा क्रांती नगरीय आसा. (कों.रा.: १२). हेच भाशेन, शुपाळी नगरी (कों.रा.: २०४) आनी शुपाळी नगर (कों.रा.: २०९) हीं दोन तेंकून तेंकून आशिल्ल्या कथांतलीं दोन वेगळी वेगळी थळा.

हे भाशेन, कथनांत तीच तीच नांवां परर्ती परर्ती येतात तेन्ना तें उलोवपांतलें कथन जावक जाय असो दुबाव मारले बगर रावना. बरपांतल्या कथनांत असल्यो पुनरुक्ती सोंपेपणन टाळूं येतात. येवजुपा खातीर बरोवप्याक कितलोय वेळ घेवक मेळटा. सांगप्याक वेळार्ची बंधन अदीक आसता. देखून केन्ना केन्ना ताका तोंडाक येता तें सांगर्चे पडटा.

९. कथनाच्या तपशिलांतली अस्पश्टताय, विसंगती, चुको आनी घोळ

मुखेलपणान 'कोंकणी रामायणां'च्या तपशिलांत खूब अस्पश्टताय आनी विसंगती, चुको आनी घोळ पलोवकं मेळटा. देखी:

'फुडां तो वाणवतो बैसलो आसतां, ताचे चियेन म्हळें, "कटकटा, देवा, आमी येवडी ब्रेस्तां. तरि ह्या भिकाच्याक अन्न आमी दिलें ना. आमकां देवान जितुके जाय तितुके दिलें आसतां, ह्या भिकाच्याक मुतुभरि अन्न नेदे जावन आमी राविल्योव. तरि ही लखमि चंचलि, स्थिरि ह्या. ही लखमि दाळ धर्मु, पूण्य केल्यावरि स्थिरि जाता. आमी तंव कांय दाळ धर्मु नकरू. येणे करितां कैसो परमेरपर आमकां बरवें करित तें तंव नकरळ!"'

ऐंगे ते चियेन ब्लेलुनु महा दुखेस्ति मर्वी जाती. पण त्या पतिच्या भेयान कांय न बोलतां वोगिचि शवली.' (कों.रा.: ६४)

ह्या उतान्यांतलें पयलें वाक्य वाचतकच दिसता, वाणवत्याची बायल हें वाणवत्याक सांगता. पूण निमाणे वाक्य वाचतकच दिसता, हें सगळे तिंगे मनांतल्या मनांत म्हळां. वयल्या मजकुरा उपरांत रोखडोच हो मजकूर येता –

'फुडां त्या वाणवत्याच्या पुतान बोलितें, "आमच्या बापान कांही धर्मु तंव केलो ना. हो अनाशु भिकारी आयलो. मुतुभरि अन्न नेदेतां त्या अनाथाक भायरि घालूनु, हो मजो बाषु वोगो रावलो. तरि हो पापी." ऐंगे माय पूत्रान बोलितें.' (कों.रा.: ६४)

हें वाचतकच दिसता, एक तर आवय आनी पुता मर्दी हो संवाद जाला. वा आवय आनी पूत दोगांय आपणा भितर स्वगत उलयल्यांत.

सकल दिल्ल्या कथनांत गणिताची चूक आसा.

'लंखेचो विस्तार नवरी गांव. त्या मर्दी तिनिशी गांव रावणाचे नगर, तिनिशी गांव बिबिशणार्चे नगर, तिनिशी गांव कुंकनार्चे. तिनिशी गांव हें समस्तानीले नगर.' (कों.रा.: १२३)

रावण, बिभीषण, कुंकनार्च आनी समस्त (हेर लोक?) संबळ्यांचे तिनिशी गांव अर्जे धरलें जाल्यार सगळे मेळून १२०० गांव जातात. म्हणूनकरू, लंखेचो विस्तार नवरी गांव करसो जालो?

रावणाची मावळी मारिचि (क्र०. रा.: १२३) रावणाचे सांगणेन हरणाचें रूप घेता (क्र०. रा.: १४) उपरांत राम आनी लक्ष्मण दोन्ही ताका मारतात (क्र०. रा.: १२८). होच मारिचि, रावणाचो मावळी 'कोंकणी रामायणांत परतो येता. राम-रावणाट्या द्व्युजांत लक्ष्मण घायाल जावन पडिल्लो आसता आणी, ताका बरो करपाक हनुमंत वयदी वनस्पत हाङ्गुंक भायर सरता तेना रावण मारिचाक आपोवन सांगता, 'तथिमणाक शन्ति लागल्या. हनिमंत वेशद हाङ्गुंक वेता. तरि तूं वाटे वचूनु त्या हनिमंताक विन्न करि.'

हो उतारो पळेयात:

तावळी रावणान दुसरी माव केली. मावेचि दोनि शिरां रचून, राम लखिमणाचीं कोरेनु, अशोक बनिं जंय सिता बैसल्या, थंय तिच्या मुख्यावरी घाली. तव सिता डोळे उगडूनु पळे, तव मावेचि शिरां रामा लखिमणाचीं देखिली.

देखूनु दुख करूं लागली. 'कटकटा, देवा, म्हज्या पतिचि शिरां हीं तव दिसताति, आतां कोणु प्रकारूं करूं? तूं सारख्यात राम अवतार. तरि रावणाक कैशे तुमी मेळले? (क्र०. रा.: १७७)

'म्हज्या पतिचि शिरां हीं' आणी, 'रावणाक कैशे तुमी मेळले' वाचतकच दिसता, सीता, राम आनी लक्ष्मण, दोगांकूच्य आपले घोर मानता. पूण आदल्या पाना वयलो एक संदर्भ घेतल्यार कथन करतल्या कडल्यान हांगा चूक घडल्या म्हणणाचे स्पष्ट जाता. कुंभकर्ण (!) एके कडेन रावणाक सांगता, '...पेल्याची बायत, माय ऐशी मानुंची... आतां तूं रामाची सिता ताका दी.' (क्र०. रा.: १७९, १८२).

वयल्या उतान्यांत आनीक एक विसंगती आसा. म्हज्या पतिचि शिरां हीं म्हळे उपरांत सीता फक्त रामाक उल्लेखून तूं सारख्यात राम अवतारम्हणात (तशी पळोवंक गेल्यार हे तूं सारख्यात विष्णु अवतार जावपाचें) उपरांत रोखडीच ती दोगांकूच्य - राम लक्ष्मणाक - उल्लेखून तरि रावणाक कैशे तुमी मेळले? विचारता.

'कोंकणी रामायणाचे एकविसावे कर्थेत (सातवी कथा - अनंगशेंची) रावणाले एके बायतेची काणी आयल्या. शुपाळी नगरीच्या वित्रशेनु राजाची धूव रूपवंती हिचे काणयेन ही कथा सुरु जाता (क्र०. रा.: २१०). एक दीस हे रूपवंतीची नदर नानांत आपणात्या प्रधानाल्या चल्या वांगडा आयिल्या राजकुंवराचेर पडटा, आणी ती ताचेर भाक्टा. माणीर ती पांच फुलां तोडटा आनी ती आपणाले कुडीच्या चार भागांचेर दक्षरता - एक कानार, एक पांयार, एक हड्ड्यार आणी एक दांतार. हे वररीं ती राजकुंवराक सांगता, आपूण कर्कुड्या नगरांतल्या दंतशेठि वाणयाची धूव, आपणाले नाव पदमावती आणी आपर्णे आपलें काळीज ताका (राजकुंवराक) दिलां. हांगा वाचपी गोदांत पडटा - 'खरें' किंतो - शुपाळी नगर - वित्रशेनुराजा - रूपवंती, काय कर्कुड्या नगर - दंतशेठि वाणी - पदमावती?

रावणाचे दंतशेठि

फोकणी म्हाभारत आदि पर्व

रामायण प्रताप नायदू, ब्रं. स.

मुखार, राजकुंवर प्रधानाक ते चलये विशी विचारता (क्र०. रा.: २१०). (अरे म्हळ्यार हांगा प्रधानाल्या पूताक येवंक जाय आसले) आणी प्रधानाली पूत ताका जाप दिता. तो सांगता, ही चित्रसेन राजाली धूव आणी जो तिचे लार्णी लघ्न जातलो तो रोखडो मरतलो, निमाणे ती चली रावण कडेन लघ्न जाता (क्र०. रा.: २१२) आणी रावण मरना.

सत्ताविसावी कथा अशी सुरु जाता:

येकु वृद्धिवर्द्धमा राख्येसु. तो वनांतु हिंडतां, सिंकंद नगर, ते नगरी वाळी राजा, तो राख्येसु त्या वाळिच्या नगरा पावलो.

तव हो रावणु दिसा जिर्याक त्या वाळिच्या नगरा जरि पाव, तरि त्या नगरांतु ख्यार घेतली. (क्र०. रा.: २११)

हे कर्थेत फक्त पयल्या वाक्यांत वृद्धिवर्द्धमाचो उल्लेख आयला. मुखार सगळ्याक रावणु आयला.

१०. उलोवपांतले भाशेची सुलूस दिवपी आनीक कांय देखी:

सकल दिल्ल्या वाक्यांक उलोवपांतले भाशेची सया मारता:

१. तुवें मजेरी अपशब्दु हो मणी हांवें व्हेलो म्होणु, बोलिलाशी (क्र०. रा.: २६०).

२. आमच्या नगरांतु सोवनर्ची पत्रिका मरत्तकाक बांदिल्या, ऐसो घोडे नगरांतु हिंडता (क्र०. रा.: २६८).

३. थंय धणुक बाण घेउनु उदका लागी राखुंक बैसलो, ती सावजां येताति म्होणु (आ. प.: २१).

४. आमंचे वंसी राजे करिसो कोण नां म्होणु चिन्ता भिस्मदेवाक थोरि लागल्या (आ. प.: २७).

५. हे रायाचें उतर आयकुनु काठिकार द्या पनरा जण चित्र साक्यांतु धाउंनु गेले (आ. प.: ६३).

६. ऐसें आसतां दुपदान काये केलें, सहिं आपुले बाराय वाटां पळता देखूनु प्रधाना मुकुट वर्दीनिक रायांरि रानलो (आ. प.: ४९).

७. तावळी अर्जुनान काये केलें? सन्दाण कोर्नु त्या विरांचे बाण येताति ते निवारू लागलो (आ. प.: ५०).

९ ते ७ आंकड्यांची वाक्यां 'आयलें तशी गायलें' हे धर्तीं-तांचे रुव्वेंत कसर्लेंच 'येवजप' दिसना. ती वाचतकच दिसता, होच मजकूर, ह्याच उतरांनी अदीक बेरे तरेन मांडू येतालो. घडये असो-

१. हो मणी हांवे व्हेलो म्होणु तुवें मजेरी अपशब्दु बोलिलाशी.

२. सोवनर्ची पत्रिका मरत्तकाक बांदिल्या ऐसो घोडी आमच्या नगरांतु हिंडता.

३. उदका लार्णी सावजां येताति म्होणु थंय धणुक बाण घेउनु राखुंक बैसलो.

४. आमंचे वंसी राजे करिसो कोण नां म्होणु भिस्मदेवाक

थोरि चिन्ता लागल्या.

७. हें रायार्हे उतर आयकुनु धा पनरा जाप काठिकार चित्र साल्यांगु धाउंनु भेले.

बरपातले भार्षेत वावयां अर्थी 'भारर सरून' येतात. उलोवपांतले भार्षेत जायते फावटी बयर दाखयल्यांत ते तरीची 'इंगण नाशिल्ली' वावयां येतात.

८. आनी ७ आंकड्यांची वावयां उलोवपातले शैलीचे एक खाशेलेपण. मुख्येलपणान काणी सांगतना हे तरीची प्रस्तु-जापेचे मांडावलीरी वावयां येतात. जयंतीबाय नायकाने केलल्या कोंकणी लोककाणयांच्या संकलनांत असले तरेच्यो प्रस्तु-जापो खूब येतात. देखी:

१. 'आतां इशु किंते करतलो? बायले फुडे तेगेले कांयच सांगें चलना जाले' (इशु कन्या: ८६).

२. आँ! आतां काय करतले? वोगोत चुक्तकच काय प्राण व्हरपाक तेंकां जायना. ते वयंतात परतून तोड इलासा करून

(सात यमदूत आनी नाय : ७१).

३. एक दिवस किंते जाले? भटाक बेजार येयलो. म्हाका हे संवारार्हे दंडदंडणे नाकात आनी त्रासय नाकात. म्हाका जगूकच नाका अर्थे म्हण तो येवजिलो आनी जीव दिवूक भेलो (अंती आशा नर्ती निराशा : १७४).

४. तर हांगा किंते जाता? राणी परतून गुरवार जाता. तसो राजा बरो खोशाल जाता (गावधी झाड, भंगरार्हे उदक, छप्पन भारी कीर : ९३).

हे भारेन, सोलाव्या शैकड्यांतल्या हात-बरपांची (आदि पर्व, आनी कोंकणी रामायण) भास आनी शैली बारीक तर्जून पळेले उपरांत ही बरपां त्या वेळा वयल्या लिखीत साहित्याच्यो देखी म्हण मानप भोव कठीण जाता. सुरवेक बरयलां ते प्रमाण, सोलाव्या शतमानांत वा आर्द्धी, कोंकणीत साहित्य आशिल्ले जाल्यार तें हे नह्य, घडये दुसरे खंयचें तरी, अर्थेय मानूक आधार मेळता.

संदर्भ वळेरी:

१. ज्योआर्की एलियोदोर दा कुम्भ रिहार, "An Historical Essay on the Konkani Language", १८७८, मूळ पुर्तुगीजीतल्या बरपाची तेओफीलियुश लोबो हाणी केल्लो अणकार. *The Printing Press in India: Its Beginning and Early Development*, अनंत काक्का प्रियोल्कार (मुंबय: मराठी संसोधन मंडळ, १९८८) १४८, १६१.

२. जे. जेरेन द कुम्भ, *The Konkani Language and Literature* १८८१, (नवी दिल्ली: एशियन एज्युकेशनल सेनल सर्विसिस १९८१ पुनर्मुद्रण) २५; नागेश सोंदे कोंकणी भासेचो इतिहास (मुंबय: वासंतिक प्रकाशन, १९८१) ६२; औलिव्हीन्य गोमिश, कोंकणी सरस्पतिची इतिहास: अंक सुपुल्लो नियाळ (चांदर-गोय: कोंकणी सरस्पत प्रकाशन, १९८१) ४; मनोहरराय सरदेसाय, *A History of Konkani Literature* (नवी दिल्ली: साहित्य अकादेमी, २०००) १२.

३. ति.बा. प्रभुदेसाई, सतराव्या शतकातील जोगंतकी बोली (मुंबय: मुंबय विद्यापीठ) ६८-८२; सु.म. कने *The Formation of Konkani* (पुर्णे: डॅक्टरल कॉलेज १९६६) १७४; प्रताप नायक. प्रस्तावना. सोलाव्या शैकड्यांतर्ते कोंकणी म्हागारत: आदि पर्व संपा. प्र. नायक आनी हेर (पर्वी-गोय: तांमास स्टीवन्स कोंकणी केंद्र, १९९०) VI, VII, सुनिति कुमार घटजी. "काही आठवणी: सुनितिबाबूच्या" रवीन्द्र केळेकार (पणी-गोय: नवप्रभा दिसाळ, १९ जानेवारी २००३) लेखांतलो उल्लेख; मंश्यू आल्मेदा "Franciscan and Jesuit Contribution to Konkani" Sod, ६ (पर्वी-गोय: तांमास स्टीवन्स कोंकणी केंद्र, २००४) ७४.

४. अशी गोयबाबा, येवकार-अद्यक्षांते उलोवप (मुंबय: जोगंतक उपायानो १९४७) १३.

५. पळेयात, प्रताप नायक १९९० : VI

६. वयलोच संदर्भ १९९० : VIII

७. लुर्दीन रुद्रीगिश (संपा.) *Mohabharot* (गोय, १९८८)

८. प्रताप नायक १९९०: VII

९. लुर्दीन रुद्रीगिश १९८८.

१०. प्रताप नायक १९९०:

११. ओलिवीन्य गोमिश, १६ व्या शैकड्या आदलें कोंकणी रामायण (तालगांव-गोय: गोय विद्यापीठ) १९९६.

१२. वयलोच संदर्भ: XXXVI

१३. वयलोच संदर्भ: XXIV.

१४. लुर्दीन रुद्रीगिश १९८८: XVI, XVII; प्रताप नायक १९९०:

VI

१५. प्रताप नायक १९९०: XI

१६. वयलोच संदर्भ: IX

१७. ओवी छंदांत बांदिल्ल्या ह्या कडव्याची रचनूक अशी जावेताली -

मिस्यु बोले मन्त्र्यां प्रथानां पारी / राजा दुचितु माहा मानसी / कामु नाही रायासी / तेणे दुखि थोरु इलम्बता //

१८. प्रताप नायक १९९० : IX.

१९. रामायणाचे तुळेन 'आदि पर्वाच्या कथनाची मांडावल कितलीशी वेवस्थीत आसा, आकृतिबंधाचे (formचे) नदरेन आनी तपशिलाचेय (content चेय) नदरेन. 'आदि पर्वाच्यो चडश्यो कथा एक ऑवयन सुरु जातात. उपरांत हे ऑवयेचो (सोंप्या) गव्याच, अर्थ येता. दुसरे, खंयचेच कथा खंयचे खंयच क्वांवन वदवा. रामायणाच्या तीन कथांनी कथेचे सुरवेक एक एक ऑवी आयल्या (को. रा.: २२४, २११, २१४, १६७, १७१, १७७, १८२, २०८, २३७, २४०, २४८, २६६). रामायणातल्यो कथा जायते कलेन कश्यो व्हांवतात. केळ्या केळ्या, सुरु जातात एक कलेन, आनी सोंपतात दुसरेच कलेन.

२०. जयंती नायक, कोंकणी लोककाणयी (नवी दिल्ली: साहित्य अकादेमी, २००३. मुख्येल बरपांत उतारे थेतल्याल खंयच काणयेचे नाव. आनी पाज नंबर दिल्यात.